

Az autonóm filozofálás jegyében Tankó Béla redivivus

Szerkesztette: Gáspár László és Valastyán Tamás
A Debreceni Egyetem tudós professzorai III.
Debreceni Egyetemi Kiadó, 2012. 268 oldal

A kötet bemutatására kapott értékes perceimet két gondolatmenet fölvilantására fordítom. Előbb általában szólok Tankó Béláról. Ő ugyanis, gyanítom, kevésbé ismert személyiség, mint az egyetem többi, a jelenlegi könyvbemutatón méltatott tudós professzora. Pár vonással meg kell rajzolnom tehát az alakját, hogy érdemben méltatni tudjam az előttem fekvő kötetet. Amit mondani fogok, nem lesz kizárólag laudatív: megjegyzéseim között akadnak majd kritikusak, de legalábbis reflexívek. Erre elsősorban az bátorít

föl, hogy a kötettel nem először találkozom: lapom, a *Magyar Tudomány* számára korábban, az idei júniusi számban már volt szerencsém szemlélni.

Tankó Béla, mindenekelőtt ezt kell tudni róla, a hazai protestáns bölcelet jelese. A magyar filozófiai hagyomány első rendszeralkotójaként ismert Böhm Károly tanítványaként indul, a két háború közötti korszak protestáns filozófus-teológusnemzedékének fontos alakjait tömörítő Erdélyi Iskola tiszteletre méltó tagjaként tartjuk számon. Olyan személyiségek tartoznak ide, mint Bartók György, Makkai Sándor, Tavaszgy Sándor, Varga Béla vagy – hogy valamennyiük közül talán a legismertebb, tágabb eszmétörténeti szempontból is jelentős szereplőt említsem – Ravasz László. Az iskolán belül Tankót három jellemvonás tünteti ki: az egyik a bölceleti orientációjára, a másik követett filozófiai irányzatára, a harmadik bölceletének diszciplináris klasszifikációjára vonatkozik.

Bölceleti orientációját illetően, először is, a korszak azon ritka szerzőjének számít, aki az angolszász bölcelettel is intenzív kapcsolatba kerül – tanulmányai során

ugyanis az edinburgh-i egyetemen is hallgat néhány szemesztert. A korszakot a németes filozófiai orientáció határozza meg, angolszász hatások keveseket érnek el. Tankót elérik, ami elvileg exkluzív pozíciót biztosíthatna, és kivételes szerepet kínálhatna föl számára. Hiába, ő nem kívánja betölteni az angolszász-empirista hagyomány közvetítőjének pozícióját és eljátszani a korabeli bölceleti horizont kitérőjének szerepét. Filozófiai irányzatát tekintve, egész életútján ortodox kantiánus marad. Igaz, a Böhm-iskola tagjai valamennyien kantiánus értékfilozófiát örökölnek mesterüktől. A neokantianizmus előfeltevéseivel és kategóriarendszerével fognak hát munkához: filozófiájukat normatív módon értelmezik, transzcendentálfilozófiai keretbe foglalt értékfilozófiaként határozzák meg és hangsúlyozottan elhatárolják a pozitív-naturalista-relativista irányzatoktól. A törekvés, a maga társadalmi-tudományos optimizmusával, magabiztos fejlődéshitével és a szilárd értékvilág bizonyosságával, a tízes években még problémamentesen képviselhető, a húszas évektől, a szellemtörténeti korérezékelés kibontakozása nyomán azonban mind aggályosabbá válik. A világháború végével a neokantianizmus az európai-német filozófiában hirtelen összeomlik, a magyar filozófiában pedig lassú visszavonulásba kezd. Az Iskola tagjainak többsége hallgatólagosan vagy programatikusan új irányok felé tájékozódik: az Iskola története

ezért saját fölbomlásának, a neokantianizmus lassú plauzibilitásvesztésének története. Az egyetlen jelentős kivétel maga Tankó. A kiindulópont az ő számára tehát egyben egész életpályáját meghatározó meggyőződés-együttes lesz. A neokantianizmus plauzibilitásvesztését megtapasztalva nem bizonytalanodik el. Konzervatív gondolkodóként a korérezékelés megváltozása dacára kitart a maga iránya mellett, mint ortodox neokantiánus pedig határozottan szembeszáll az alternatív irányokkal. Vitapartnerei a korszak „modernista” irányzatai – első sorban a heideggeri egzisztenciálfilozófia –, bírálatának közvetlen tárgya, érdekes módon a modernista irányzatok hazai recepciója elkötelezettjének, az ugyancsak a Böhm-iskolából induló Tavaszy Sándornak a munkássága. Diszciplinárisan, végül, sajátképpen vallásfilozófiai gondolkodónak számít. Böhm eredeti bölcelete, tudvalévően, rendszerfilozófia. Normatív érvényességfilozófiáját, ezt a kantiánus transzcendentálfilozófiai fogalmi keretbe foglalt, történet- és kultúrfilozófiává táguló értékfilozófiát szisztematikus tagolásban fejti ki tehát. Hatkötetes főművében, a kanti mintát követve, önálló kötetet szentel a logikának, az etikának és az esztétikának. Iskolájának tagjai csaknem valamennyien megpróbálják követni: ki így, ki úgy, megkísérli szem előtt tartani hát a rendszerszerűség követelményét. Ő, Tankó, ebben is kivételt képez. Nem veszi szisztematikusán

sorra az egyes kultúrszférákat, mesterétől eltérően nem alkot meg, pályatársaitól eltérően pedig nem is próbál megalkotni valamiféle formális-zárt rendszert. Számára a hit alapténye és a vallás alapszférája alapoz meg bármifajta antropológiát és kultúrfilozófiát: meggyőződése szerint a hitet és a vallást megértve egyben minden életmegnyilvánulást és kultúrobjektívációt megértettünk. Szisztematikus rendszer helyett esszészzerű tanulmányosorozatot alkot tehát, amelyben nem önmagukban, hanem a valláshoz való viszonyukban veszi szemügyre az egyes kultúrterületeket.

Tankó, lehet mondani, tiszteltreméltó kismester, rokonszenves tudóstanár. Alakja és filozófiája, meg kell említenem, most, a magyar bölcelet múltjára irányuló szisztematikus kutatások nyomán sem részesült sajátos figyelemben. A vele foglalkozó, szórványos közlemények eddig elsősorban Böhm-tanítványként, a mondott protestáns csoportosulás tagjaként emlékeztek meg az alakjáról. Most pedig, íme, a Debreceni Egyetem tudós professzoraként is megemlékeznek.

Vitathatatlanul jogosan. Az 1876-ban született, tanulmányait Nagyenyeden, Kolozsvárott és Edinburgh-ban folytató Tankó Kolozsvárott kezd ugyan tanítani, ám hamarosan Debrecenbe kerül. Már 1914-től rendkívüli, 1916-tól pedig rendes tanár, évtizedeken keresztül, az egész két háború közötti korszakon átívelve, a bölcelet nagyhatású professzora, a húszas évek elején,

1920–1921-ben a kar dékánja, a harmincas évek második felében, 1936–1937-ben az egyetem rektora. A kezemben tartott kötet szerkesztői, hogy most már közvetlen feladatombra térjek, úgy látom, éppen a filozófusképzés helyi hagyományait igyekeztek fölmutatni. A kommunizmus időszakában általában is aggályos színvonalú filozófiaoktatás, tudvalévően, épp itt, a Debreceni Egyetemen számított különösen elszomorítónak: a város református örökségének közvetlen támadására építő, vulgáris „valláskritika” állt a középpontjában. A filozófusképzés 1989–1990 utáni újjáindítása nyomán, a „Vajda-iskola” létrejöttének köszönhetően, az egyetem ismét jelentős filozófiai műhellyé vált. Kötetünk nyilvánvaló törekvése, hogy ez a műhely fölville az egyetemi filozófia háború előtti hagyományait. Amely hagyományok megteremtője, egyértelműen ő, Tankó.

A kötet három szerkezeti egységből áll: az első szövegeket, a második tanulmányokat, a harmadik dokumentumokat közöl. A szövegek között Tankó négy írása szerepel, hét évtized után először szólalattva meg közvetlenül a filozófust. Az 1917-ből való, a filozófia problémáját és problémáit tárgyaló tanulmány értékfilozófiai irányú gondolatmenete a világnézet-alkotásban határozza meg a bölcelet sajátos szerepét. Az 1939-ben keletkezett, a szabadság problematikáját tárgyaló esszé a szabadság fogalmát a böhmi értékfilozófia kategóriarendszeré-

ben értelmezi. Az 1920-as dékáni székfoglaló beszéd az egyetemi reform általános és a filozófiaoktatás sajátos feladatait veszi sorra. Az 1936-os rektori székfoglaló a klasszikus egyetem funkcióját a „tanulmányozásban” határozza meg. A tanulmányok sorában öt szerző elemzi Tankó életének és művének különféle aspektusait. Mudrák József részletes életrajzot ad. Valastyán Tamás, a kötet szerkesztők egyike, a filozófus Kant-képét rajzolja meg. Fenyő Imre Tankó pedagógiáját tárgyalja. Gáspár László, a kötet másik szerkesztője, a tankói filozófia átfogó értelmezésével szolgál. Török Béla a századelő filozófiájának kontextusában helyezi el a kötet hőisének bölcséletét. A dokumentumok sorában végül a kötet egyrészt Tankó négy levelét, másrészt hét fényképét közli.

A kiegyensúlyozott színvonalú válogatáshoz, hogy ígéretemhez híven reflexív megjegyzéseket is megkockáztassak, két kommentár fűzhető. Az „autonóm filozofálást” emlegető kötet cím egyrészt érthető, némiképp azonban talán megtévesztő. Igen, a kötet valóban elkötelezett idealistáról, a szellem erejében élethossziglan kitartóan hívő személyiségről szól. Olyan szerzőről ugyanakkor, akinek a munkásságát meghatározó erővel befolyásolja a református felekezeti indítás; akinek életműve tekintélyes hányadát teológiai-hitbuzgalmi munkák teszik ki; és akinek sajátképpen bölcséleti fejtegetéseiben is szorosan összefonódik egymással a filozófiai, a tu-

dományos és a vallási érvelés. Mindösszesen tehát, aki a filozófiát mintha éppen nem tekintené teljesen autonóm kultúrterületnek. A kötet végén szereplő „válogatott bibliográfia” pedig bántóan hiányosnak és súlyosan aggályosnak látszik. Sajnálatosan nem szerepel benne valamennyi fontos Tankó-értelmezés. Ami viszont szerepel, az nehezen követhető rendben van felsorolva. Zavarosan keveredik ugyanis benne a Tankó-bibliográfia a Tankó-értelmezések bibliográfiájával, az utóbbi körben ötletszerűen változtatva a műcímekre és a szerzői nevekre épülő felsorolást. Készítője – az ő neve nincs föltüntetve – nem hogy nem próbálkozott korábban hasonló összeállítással: a jelek szerint mintha még nem is igen találkozott volna effélével.

Nem lenne méltányos azonban, ha az értékes kötetből bíráló megjegyzésekkel búcsúznék el. Arról szólok végül, ami viszont igazi szellemi csemegének tűnik. A maga dokumentum-válogatása körében a kötet, említettem, leveleket is hoz. Az itt szereplő négy levél 1911–1912-ben keletkezett, Tankó Szászvárosból írta őket Keller Imrénének, az akkor készülő Böhmemlékkönyv szerkesztőjének. A gondolkodó voltaképpen csupán a mesteréről írandó, az emlékkönyvbe szánt tanulmányának késlekedése miatt szabadkozik bennük. A rövid levelek mégis hallatlanul izgalmasak: a múlt század elejének irigylésre méltóan működni látszó filozófiai életébe nyújtanak rendkívül érdekes

bepillantást. A kötet főszereplőjét már így-úgy ismerő olvasó számára a levelezés igazi szellemi csemege. Ma még csak reményemet fejezhettem ki, hogy valamikor az efféle dokumentumok szisztematikus közléséhez is eljut majd a hazai filozófiai múlt kutatása.

Most viszont megköszönöm a Tankó-kötet szerkesztőinek, Gáspár Lászlónak és Valastyán Tamásnak, hogy fölfedezték őket nekünk.

Perecz László

Imre László: Barta János (1901–1988)

A Debreceni Egyetem tudós professzorai IV.
Debreceni Egyetemi Kiadó, 2014, 183 oldal

A Debreceni Egyetem tudós professzorait bemutató sorozat Barta Jánosról szóló kötetében Imre László az irodalomtudós utolsó éveinek

tudományos tevékenységét – a cím szerint: *Barta János estéjét* – vonta vizsgálat alá. A cím, amely Arany közismert művét, a *Toldi estéjét* idézi, több jelentést is hordoz. Egyrészt arra utal, hogy Arany Barta munkásságának egyik főszereplője volt – tegyük hozzá: épp a tudós debreceni korszakában vált azzá –, másrészt, a metafora az idős Toldit idézi fel, aki a koráramlatok ellenében kitart fiatalkori értékrendje mellett, s a küzdőtéren idős korában is helytáll. De még a magyarság melletti kiállására is gondolhatunk – Imre László tanulmánya végén kitér rá, hogy Barta, mind az internacionalista, mind a „kokárdás” nemzeti gondolkodástól elhatárolódva, egész életében felelős elkötelezettséggel viseltetett a magyarság iránt, s mintegy végrendeletül hagyta utolsó